

Tak Bouvard nepochyboval, že Danton přijal sto tisíc dolarů, aby ve shromáždění učinil návrhy na zničení republiky, a podle Pécucheta Vergniaud žádal šest tisíc franků měsíčně.

„Vyloučeno! Vysvětli mi spíš, proč Robespierrova sestra měla penzi od Ludvíka XVIII.“

„Kdepak! Od Bonaparta, a když na to jdeš takhle, kdo je ta osoba, která nedlouho před smrtí Égalité měla s ním tajnou poradou? Žádám, aby v pamětech Campanové byly dotištěny vyškrtané odstavce! Úmrtí následníka trůnu je mi podezřelé. Prachárna v Grenelle vyletěla do povětří a zabila dva tisíce lidí! Příčina prý je neznámá, takový nesmysl!“

Pécuchet ji už téměř postihl a svaloval všechny zločiny na pletichy aristokratů, na zlato z ciziny.

V Bouvardově představě bylo čímsi nepopiratelným řečením „Vstupte na nebesa, synové svatého Ludvíka“, panny verdunské a kalhoty z lidské kůže. Věřil seznamům Prudhommovým, přesně milión obětí.

Avšak nad Loirou, rudou krví od Saumuru až po Nantes v délce osmnácti mil, se přece zamyslel. Pécuchet také zapochyboval, i pojali nedůvěru k dějepiscům.

Pro jedny je revoluce cosi ďábelského. Jiní ji považují za báječnou věc. Padlí každé strany jsou přirozeně mučedníky.

Thierry dokazuje na barbarech, jak je hloupé pátrat, zda ten či onen vladař byl dobrý nebo špatný. Proč nepoužít této metody při zkoumání období nedávných? Ale dějiny musí mstít morálku; jsme vděčni Tacitovi, že našel Tiberia. Konec konců ať si královna měla milence; ať měl Dumouriez už od Valmy v úmyslu zradit; ať začala v préríalu Hora nebo Gironda a v thermidoru jakobíni nebo strana umírněných, jaký to má význam pro vývoj revoluce, jejíž kořeny jsou hluboké a následky nevypočitatelné?

Muselo k ní dojít, musela být tím, čím byla, ale předpokládejte, že by král uprchl bez překážky, že by utekl Robespierre nebo Bonaparte byl zavražděn, prostě takové náhody, které závisely na méně svědomitém hostinském, na otevřených dveřích, na tom, že hlídka usnula, a běh světa se změnil.

Neměli již o lidech a událostech té doby jedinou ustálenou představu.

Aby ji mohli nestranně posoudit, museli by pročíst všechny zápisy, všechny paměti, všechny noviny a všechny rukopisy, neboť z nepatrného opomenutí může vzniknout omyl, který přivodí jiné omyly, a tak donekonečna. Vzdali se toho.

Ale získali zálibu v historii, potřebu pravdy pro pravdu.

Snad se jí lze snáze dopátrat ve starých dobách? Dějepisci mají odstup a jistě mluví o událostech bez zaujetí. I začali se starým Rollinem.

„To je jen snůška hloupostí!“ zvolal Bouvard hned při první kapitole.

„Počkej trochu,“ řekl Pécuchet pátraje dole v knihovně, kde byly nakupeny knihy bývalého majitele, starého právníka, maniaka a krasoducha. Přehrabal spoustu románů a divadelních her, jednoho Montesquieua a překlady z Horáce, až se dostal k tomu, co hledal: k Beaufortovu dílu o římských dějinách.

Titus Livius přisuzuje založení Říma Romulovi, Salustius je pokládá za zásluhu Aeneových Trojanů. Podle Fabia Pictora zemřel Koriolán ve vyhnanství, ale věříme-li Denysovi, pak podlehl úkladům Attia Tullia; Seneca tvrdí, že Horatius Cocles se vrátil vítězně a Dio byl raněn do nohy. A La Monte Le Vayer vyslovuje podobné pochybnosti o ostatních národech.

Různí se mínění o tom, kdy žili Chaldejci, v kterém století Homér, zda opravdu žil Zarathustra, a o obou říších asyrských. Quintus Curtius psal smyšlenky, Plutarchos vyvrací Herodota. O Caesarovi bychom měli jinou představu, kdyby Vercingetorix napsal své paměti.

Starověké dějiny jsou temné pro nedostatek pramenů, v moderních je jich příliš; i vrátili se Bouvard a Pécuchet k Francii, pustili se do Sismondiho.

Posloupnost tolika mužů vnukla jim touhu seznámit se s nimi důkladněji, spojit se s nimi. Chtěli se něco dovědět o těch zajímavých, o Řehoři Tourském, Monstreletovi, Comminesovi, o všech ostatních, kteří měli zvláštní nebo libozvučná jména.

Ale události se jim pletly, protože neznali data.

Naštěstí měli Dumouchelovu mnemotechniku, brožurku dvanáctkového formátu s heslem „Zábavou k vědění“.

Spojovala tři systémy: Alleyův, Pârisův a Fenaiglův.

Alley proměňuje čísla v obrazce, číslo 1 se vyjadřuje věží, 2 ptákem, 3 velbloudem, a tak podobně. Pâris poutá obrazivost rebusy; křeslo s hřeby – clou – vis – znamená Clovis; a protože omastek při smažení dělá „rik, rik“, budou tresky na pánvi připomínat Chilpérica. Fenaigle dělí vesmír na domy, kde jsou pokoje, z nichž každý má čtyři stěny s devíti výplněmi a každá výplň nese znak. Tedy první král první dynastie bude zaujímat v prvním pokoji první výplň. Světlo na hoře (un phare sur un mont) naznačí, jak se jmenoval, „Phar a mond“, což je soustava Pârisova a podle rady Alleyho, umístíme-li nahoře zrcadlo, které představuje 4, ptáka 2 a obruč 0, vyjde nám 420, rok nastolení onoho vladaře.

Aby jim to bylo jasnější, vzali za mnemotechnický základ vlastní dům, svůj byt; spojili každou jeho část s určitou

událostí a dvůr, zahrada, okolí, celý kraj neměl jiný smysl než pomáhat jejich paměti. Meze na polích ohraničovaly určité doby, jabloně byly genealogickými stromy, křoviska znamenala bitvy, svět se stal symbolem. Hledali na zdech plno věcí, které tam nebyly, nakonec je viděli, ale nevěděli už, které letopočty představují.

Ostatně data nejsou vždy věrohodná. Z jedné učebnice pro střední školy se dověděli, že narození Ježíše je nutno posunout o pět let dříve, než jak se obvykle počítá; že Řekové měli trojí způsob počítání olympiád a Latinci osmero počítání začátku roku. Samé příležitosti k omylům, kromě těch, které vyplývají ze zvěrokruhu, odlišného počítání začátku letopočtu a církevního roku.

Když se přestali zajímat o data, začali pohrdat i fakty.

Ale důležitou věcí je filozofie dějin!

Bouvard nemohl dočíst slavnou Bossuetovu Rozpravu.

„Orel z Meaux je podvodník! Vynechává Čínu, Indii a Ameriku! Ale neopomene nám zdůraznit, že Theodosius byl ‚radostí vesmíru‘, že Abrahám ‚jednal s králi jako se sobě rovnými‘ a že řecká filozofie je odvozena z hebrejské. Zlobí mě, jak se pořád stará o Hebrejce.“

Pécuchet sdílel jeho názor a chtěl ho přimět, aby četl Vica.

„Jak by člověk mohl připustit,“ namítl Bouvard, „že báje jsou pravdivější než historická fakta?“

Pécuchet se snažil vyložit mýty, neboť měl plnou hlavu *Scienza Nuova*.

„Chceš popřít, že prozřetelnost se řídí plánem?“

„Já o něm nic nevím!“ odpověděl Bouvard.

A rozhodli se, že se obrátí na Dumouchela.

Profesor doznal, že v oboru dějin se teď nevyzná.

„Mění se každým dnem. Jsou spory o římské krále

a o Pythagorovy cesty. Pochybuje se o Belizarovi, Vilému Tellovi a dokonce o Cidovi, z něhož se stal, díky posledním objevům, obyčejný bandita. Bylo by žádoucí, aby se již žádné objevy nečinily, ba Akademie by měla stanovit jakýsi kánon, předpisující, čemu se má věřit!“

V doušce připsal kritické zásady, které si poznamenal při Daunouově přednášce:

„Uvádět jako důkaz svědectví davu je špatným důkazem; dav tu není a nemůže vypovídat.“

„Zavrhnout nemožné věci. Pausanioví ukázali kámen, který spolkl Saturnus.“

„Architektura může lhát, příklad: oblouk na Foru, kde je Titus nazván prvním dobyvatelem Jeruzaléma, ačkoli před ním jej dobyl Pompeius.“

„Medaile někdy klamou. Za Karla IX. se razily mince s podobou Jindřicha II.“

„Berte v úvahu obratnost padělatelů, vlastní zájem chvalořečníků a pomlouvačů.“

Málokterí dějepisci pracovali podle těchto pravidel, ale všichni se zřetelem k zvláštnímu zájmu, k náboženství, národu, straně, systému, nebo aby kárali krále, radili lidu, poskytl příklady mravnosti.

Ostatní, kteří měli v úmyslu jen vyprávět, nejsou o nic lepší; neboť všechno se nedá vypovědět, je třeba výběru. Ale ve výběru pramenů převládne určitý záměr a protože se mění podle zaměření spisovatele, nebudou nikdy dějiny spolehlivě zachyceny.

„Je to smutné,“ myslili si.

Přesto by si člověk mohl vybrat námět, prozkoumat k němu prameny, udělat jeho přesný rozbor, potom jej zhustit do vyprávění, které by bylo jakýmsi nástinem událostí obrážejícím celou pravdu. Podobné dílo se Pécuchetovi zdálo proveditelné.

„Chceš, abychom se pokusili napsat dějepisné dílo?“

„Hrozně rád! Ale o čem?“

„To je to, o čem?“

Bouvard usedl. Pécuchet chodil sem tam po muzeu. Vtom mu padl do očí hrnec na máslo a prudce se zastavil:

„Co kdybychom napsali životopis vévody z Angoulêmu?“

„Ale vždyť to byl hlupák!“ namítl Bouvard.

„To nevádí! Druhořadé osobnosti mají někdy nesmírný vliv a tenhle možná měl v rukou nitky státních záležitostí.“

Knihy jim poskytnou údaje a pan de Faverges jistě sám něco zjistil nebo něco ví od svých přátel ze starých šlechtických rodů.

Promýšleli ten záměr, debatovali o něm a nakonec se rozhodli, že stráví čtrnáct dní v městské knihovně v Caen a budou tam bádát.

Knihovník jim dal k použití všeobecné dějiny i drobnější spisky a jednu barevnou litografii, kde byl pan vévoda z Angoulêmu zobrazen z profilu.

Modré sukno jeho vojenského pláště se ztrácelo pod nárameníky, řádovými hvězdami a širokou rudou stuhou Čestné legie. Neobyčejně vysoký límec mu obepínal dlouhý krk. Jeho hruškovitá hlava byla orámována kučeravými vlasy a uzounkými licousy, těžká víčka, mohutný nos a silné rty dávaly jeho obličej výraz bezvýznamného dobráka.

Když si vypsali poznámky, sestavili tento přehled:

Narození a dětství málo zajímavé. Jedním z jeho vychovatelů je abbé Guénée, Voltairův nepřítel. V Turinu mu dají ulít dělo a studuje tažení Karla VIII. Je také jmenován, vzdor svému mládí, velitelem šlechtické gardy.

1797. Sňatek.

1814. Angličané se zmocní Bordeaux. Příběhne jim v patách a ukáže se obyvatelstvu. Popis jeho osoby.

1815. Bonaparte ho překvapí. Hned volá španělského krále a nebyt Massény, Toulon byl vydán Angličanům.

Tažení v jižní Francii. – Je poražen, ale propuštěn pod slibem, že vrátí korunovační klenoty, s nimiž král, jeho strýc, co nejrychleji ujel.

Po stodenní vládě se vrací se svými příbuznými a žije klidně. Uplyne několik let.

Španělská válka. – Jakmile překročí Pyreneje, provází všude vnuka Jindřicha IV. vítězství. Zmocní se Trocadéra, dosáhne sloupů Herkulových, potře tlupy povstalců, obejmě Ferdinanda a vrátí se zpátky.

Slavobrány, dívky mu házejí květy, hostiny na prefekturách, *Te Deum* v katedrálách. Pařížané jsou přímo opojeni. Město mu pořádá hostinu. Na divadlech se zpívá o hrdinovi.

Nadšení polevuje. Neboť ples pořádaný v Cherbourgu v roce 1827 na subskripci se nevydaří.

Jako nejvyšší admirál Francie přehlíží flotilu, jež má odplout do Alžíru.

Červenec 1830. Marmont mu oznamuje, jak věci vypadají. Tu se tak rozzuří, že si poraní ruku o generálův meč.

Král mu svěřuje velení nad všemi brannými složkami.

V Boulogneském lesíku potká oddílý řadového vojska a nepřipadne na jediné slovo, které by jim řekl.

Ze Saint-Cloudu letí k Sèvreskému mostu. Chlad vojenských oddílů. To ho nezviklá. Královská rodina opouští Trianon. Usedne pod dub, rozloží mapu, uvažuje, skočí zas na koně, jede kolem Saint-Cyru a posílá žákům slova naděje.

Tělesná stráž se loučí v Rambouilletu.

Vsedne na loď a po dobu plavby je nemocen. Konec jeho kariéry.

Je třeba zdůraznit významnou úlohu mostů. Nejprve se zbytečně vystavuje nebezpečí na mostě na Innu; dobude mostu svatého Ducha a mostu Lauriolského; v Lyoně jsou mu oba mosty osudné a štěstí ho opouští před mostem Sèvreským.

Přehled jeho ctností. Je zbytečné zdůrazňovat jeho statečnost, k níž se pojila velká chytrost. Vždyť nabídl šedesát franků každému vojákovu, který se zřekne císaře, a ve Španělsku se pokoušel podplatit přívržence ústavy.

Byl tak obdivuhodně skromný, že souhlasil se sňatkem svého otce s královnou etruskou; s utvořením nového kabinetu po dekretch; s abdikací ve prospěch Chamborda, se vším, co kdo chtěl.

Přece však mu rozhodnosti nechybělo. V Angersu zlomil odpor pěchoty národní gardy, která, žárlic na jízdu, dosáhla úskokem toho, že jej provázela, takže Jeho Výsost byla sevřena mezi pěšáky, až nemohla ani nohou pohnout. Ale pokáral jízdu, že je příčinou nepořádku, a odpustil pěchotě; opravdu šalamounský rozsudek.

Svou zbožnost projevoval častým přijímáním a svou dobrotivost tím, že vymohl milost generálu Debellovi, jenž se proti němu chopil zbraně.

Intimní podrobnosti, rysy knížete:

Na zámku Beauregard, v dětství, bavil se s bratrem tím, že hloubil rybníček, který je tam dosud vidět. Jednou navštívil kasárna mysliveckého pluku, požádal o sklenici a připil na zdraví krále.

I na procházce si udával krok a říkal si: „Ráz, dva, ráz, dva, ráz, dva!“

Zachovaly se některé jeho výroky:

Deputaci občanů z Bordeaux: „Jen to, že jsem mezi vámi, je mi útěchou, že nejsem v Bordeaux!“